

UOT 94(479.24)

YAŞAR RƏHİMOV

KOLLEKTİVLƏSMƏ İLLƏRİNDƏ NAXÇIVANDA REPRESSİYALAR

Xalqımızın tarixinin doğru-düzgün yazılmasında, tarixi hadisə və faktların obyektiv araşdırılmasında və tarixi həqiqətlərin üzə çıxarılmasında Azərbaycanın 20-30-cu illər tarixinin öyrənilməsinin mühüm elmi və siyasi əhəmiyyəti vardır. XX əsr Azərbaycan tarixinin tərkib hissəsi olan Naxçıvanın 20-30-cu illər tarixinə aid hər hansı bir elmi iş, tədqiqat əsəri, yazılmış monoqrafiya və kitab öz aktuallığı ilə tarixşünaslığımızda daim maraq doğurur. Bu illərdə həyata keçirilən repressiya və həbslər Naxçıvandan da yan keçməmişdir. Müəyyən qüvvələr Naxçıvanın hüquqlarını məhdudlaşdırmaq istəyirdilər. Muxtar respublikada çox ağır keçən 20-30-cu illərin repressiyaları müxtəlif peşə sahiblərindən, hətta hərbi və generallardan yan keçməmişdir. Repressiyaların həyata keçirilməsində Naxçıvanda yaşayan ermənilər yalan ifadə və əsassız iddialarla həmyerlilərimizə cinayət işi açdırır və hökm çıxarırdılar.

Məqalədə belə bir nəticəyə gəlinmişdir ki, kollektivləşmə illərində Naxçıvanda baş verən repressiyalar, hər şeydən əvvəl, rejimin və sistemin mahiyyətindən irəli gəlirdi.

Açar sözlər: *repressiya, günahsız insanlar, Naxçıvan, 20-30-cu illər, ermənilər, kollektivləşdirilmə.*

70 il ərzində sovet xalqlarının beynəlmilləl qardaşlığından dəm vuran bolşevik ideologiyası insanların beyninə və şüuruna zəhərli təbliğat yeridərək ölkədə və respublikada zəngin cəmiyyətin qurulmasından ağzadolusu yazırdılar. Son nəticədə aydın oldu ki, Leninin vəd etdiyi, Stalinin möhkəmləndirdiyi kommunist cənnəti iflasa uğramışdır [1, s. 11]. Ümum-millî lider Heydər Əliyev XIX-XX əsrlər tarixinin yenidən yazılmasını, o cümlədən ötən əsrin 20-30-cu illər tarixinin yeni konsepsiyada yazılmasını tarixçi alimlərin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri hesab etmiş və bu məsələni öz nəzarətində saxlayacağını bildirmişdi. Azərbaycan tarixinin bütün dövrlərinin, o cümlədən 20-30-cu illər tarixinin yeni arxiv materialları ilə yazılmasına mühüm diqqət verən ulu öndər Heydər Əliyev deyirdi: “Bu sahədə tarixçilərimiz qarşısında çox böyük vəzifələr durur, onların üzərinə böyük məsuliyyət düşür... Biz tarixçilərimizdən Azərbaycan tarixini bu gün üçün, gələcək nəsillər üçün yaxşı əks etdirən əsərlər” [7, s. 11] gözləyirik. Bu baxımdan həmin dövrə aid hər hansı bir tədqiqatın mövzuları aktual səslənir və problemi öyrənməyin, dövrün mürəkkəb məsələlərini süzgəcdən keçirməyin, tariximizin ibrət dərslərindən məntiqi nəticə çıxarmağın çox böyük əhəmiyyəti vardır.

Hökumətin 20-ci illərin axırları-1930-cu illərdə irəli sürdüyü yeni siyasi xətt – kütləvi kollektivləşdirmə, inzibati amirlik sisteminin formalaşması və ondan doğan kütləvi repressiyalar SSRİ-nin bütün regionlarında olduğu kimi Azərbaycanda da əhalinin geniş təbəqələrinin narazılığına səbəb olurdu [4, s. 2]. 1928-ci ilin sonlarından qolçomaqların məhdudlaşdırılması siyasətinin həyata keçirilməsi, ona yüksək vergilərin qoyulması, onların əmlakının müsadirə olunması, kəndlilərdən artıq taxılın zorla əlindən alınması və s. mövcud rejimə və kollektivləşməyə qarşı kütləvi müqavimət hərəkatına gətirib çıxardı. Üsyançılara və qaçaqlara qarşı amansız mövqe tutan totalitar rejim çox sərt cəza tədbirlərinə, hətta güllələnməyə əl atmaqdan belə çəkinmirdi. Zəyəm əməliyyatında 366 nəfər, Naxçıvan MSSR-in Keçili kəndindən isə 70 nəfər adam güllələnmişdi [10, s. 143]. Start xəttini Moskvadan götürmüş repressiv aksiyalar müttəfiq respublikalarda, Azərbaycanda, o cümlədən Naxçıvanda baş vermiş və milli, mənəvi, əxlaqi dəyərləri məhv etməyə yönəlmişdi.

Əvvəlcə torpağı kəndlilərə paylayan bolşeviklər sonra onları müxtəlif vergi, ərzaq sapalağı və s. vasitələrlə istismar etməyə başladılar. 20-ci illərin sonu-30-cu illərin əvvəllərində kollektivləşmə və ortabab kəndlilərin qolçomaq adı ilə bir sinif kimi ləğv edilməsinə başlandı. Kəndlilərin mülklərinin əlindən alınması və həyasızcasına mənimsənilməsi kəndlilərin kütləvi çıxışlarına səbəb oldu [3, s. 4]. Hakim dairələr bu üsyanlarda iştirak edən kəndlilərə “bandit”, “silahlı qolçomaq dəstələri”, “quldur” və b. bu kimi adlar qoyub, üsyanlara müxtəlif nalayiq adlar verirdilər. Nəticədə siyasi orqanlar bu narazılıq və çıxışları silahla yatırmağa başladılar, özü də müasir silah və hərbi texnika tətbiq etməklə. Orqanların yaratdığı fəvqəladə Üçlüklər Naxçıvan, Qarabağ, Şəki, Zaqatala, Quba, Lənkəran, Abşeron və b. yerlərin minlərlə sakinini güllələnməyə məhkum edir, sürgünə göndərirdilər; üçlüklər isə əsasən ermənilərdən ibarət idi [3, s. 4]. Cəllad Orbəliyanın fitnə fəsadı ilə Qazaxıstan çöllərinə və Sibirə sürgün edilən günahsız naxçıvanlılar öz dədə-baba yurdlarından didərgin salınaraq təhlükəsizlik orqanlarının daimi nəzarəti altında saxlanmışlar.

Cənubi Qafqazda antisovet elementlərin fəallaşması ilə əlaqədar Baş Siyasi İdarənin məxfi siyasi şöbəsinin ÜK(b) P-yə hazırladığı 245 sayılı 15 oktyabr 1930-cu il tarixli arayışda göstərilirdi: “1930-cu il ərzində Azərbaycanın Gəncə, Nuxa, Zaqatala və Naxçıvan MSSR-in Qarabağlar rayonunda kütləvi silahlı üsyan baş vermişdir. Kollektivləşdirmə zamanı yol verilmiş nöqsanlar üsyanların başlanması üçün əsas səbəblərdən olmuşdur. Bu üsyanlarda yalnız kasıb və ortabablar deyil, həmçinin bəzi sovet işçiləri, partiyaçı və komsomolçular da iştirak etmişlər.

Sovet hakimiyyəti üçün əlverişli olmayan belə şəraitdə “qolçomaq”lar əhali arasında tərribatçı təbliğatlarını genişləndirirdilər. Onlar kəndlilərin əmlakının müsadirə ediləcəyi, qadınların ümumiləşdiriləcəyi, başlayacaq müharibədə sovet hərbi hissələrinin məğlub olacağı barədə şaiələr yaymaqda davam edirlər” [14, s. 673-674]. Kollektivləşdirmə siyasətinin həyata keçirilməsində yol verilmiş nöqsanları, səhvləri və onların yaratdığı narazılıqları siyasi şöbənin özü də etiraf etmək məcburiyyətində idi.

Təkcə banditizmin ləğv olunması ilə bitməyən 30-cu illərdə Azərbaycanda olduğu kimi Naxçıvan Muxtar Respublikasında da yüzlərlə insan günahsız repressiya qurbanı olmuşdur. Sənədlərə görə 30-cu illərin əvvəllərində keçmiş bəy və xan olmuş varlılara “kulak” damğası vurularaq 300-ə qədər naxçıvanlı öz yurdlarından sürgün edildilər. Çar Rusiyası dövründə polisə işləyənlər, müavətcı olanlar, o cümlədən tacirlər, mollalar, neçə-neçə yoxsul kasıblar belə öz yurdlarından sürgün edilmiş və güllələnmişlər. Kim idi günahkar? İstintaq materiallarını vərəqləyərkən hər şey aydın olur. Vətən oğullarını rus, erməni və üzdəniaraq “qeyrətli” azərbaycanlı istintaqçıları yuxarının göstərişi ilə azərbaycanlıları sürgün etdirmiş və güllələmişlər [5, s. 26]. Muxtar respublikada sadə xalq nümayəndələri, müxtəlif peşə sahibləri daha çox təqiblərə və günahsız repressiyalara məruz qalmışlar.

1930-cu il yanvarın 3-də ÜK (b) P Cənubi Qafqaz diyar komitəsi antisovet ünsürlərin aradan götürülməsi məqsədilə kütləvi əməliyyatların keçirilməsi barədə qərar qəbul etdi. Qərarın icrası ilə əlaqədar olaraq yerlərdə “üçlüklər” və “beşliklər” yaradıldı. Buna görə də 30-cu illərin əvvəllərindən başlayaraq bu təqib və repressiyalardan yaxa qurtarmağa çalışan “qolçomaqlar” imkan düşən kimi İrana və Türkiyəyə qaçmağa çalışırdılar. Qeyd edək ki, 30-cu illərin əvvəllərində İttifaqda həyata keçirilən zorakı kollektivləşmədə ən çox azərbaycanlılara qarşı daha kobud və sərt tədbirlərə əl atılırdı. Bütün əmlaklarından məhrum edilən və “qolçomaq” damğası vurulan layiqli şəxsləri müxtəlif ərazilərə-Qazaxıstana və Sibirə sürgün

edirdilər. Xüsusilə İran və Türkiyə ilə sərhəddə yerləşən Azərbaycan kəndləri nəzarətdə saxlanılır, həmin kəndlərin sakinləri daha çox təqib və təzyiqlərə məruz qalırdılar. Buna görə Zəngibasarda, Vedibasarda, Naxçıvanda, Qəmərliyə yaşayan yerli sakinlərin üsyan və qiyamları baş verirdi. Həmin kəndli çıxışları haqqında ətraflı məlumatlar bülletenlərdə, jurnalarda, xaricdə çap olunan mühacir nəşrlərdə öz əksini tapırdı.

1930-cu ilin fevralında ÜİK (b) P-nin “Kənddə partiyanın sinfi xəttinin düzəldilməsi və qolçomaqların bir sinif kimi ləğv edilməsi şüarının həyata keçirilməsi” haqqında olan qərarının yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar olaraq bütün Azərbaycan, o cümlədən Naxçıvan kəndlərində qolçomaq adı ilə minlərcə adam ailələrilə birlikdə vətəndən çox uzaqlara sürgün edilmişdi. “Antisovet ünsürlərin aradan götürülməsi” adı ilə hakim dairələr və xüsusən bunların kənd mahallarında olan rəsmi nümayəndələri zəhmətkeş kəndlilərin başına elə oyun açdılar və elə divan tutdular ki, buna vəhşilikdən başqa heç bir ad vermək olmaz [3, s. 21]. Repressiya illərinin istintaq materiallarına baxanda NKVD əməkdaşlarının tətbiq etdikləri cəza mexanizmləri (psixoloji cəzalar, fiziki cəzalar və s.) insanı dəhşətə gətirir.

Hələ ötən əsrin 20-ci illərində kənd təsərrüfatının kollektivləşdirilməsinə dair bir çox qərarlar qəbul edilmişdi. Məs: SSRİ MİK və XKS-in “Kolxoz sistemini möhkəmləndirmək haqqında” 1929-cu il 4 sentyabr tarixli qərarı, ZSFSR MİK Rəyasət Heyətinin həmin məsələyə dair qərarı, ÜİK (b) P-nin 1927-ci ilin dekabr ayında keçirilən XV qurultayı və s. Kollektivləşmə illərində Naxçıvanda da ziyalılardan nümayəndələrinə münasibətdə müəyyən edilmiş ümumi rəy yaradılmasına başlandı. Onların yeni həyata qoşulmaq, Vətənə xidmət etmək arzusu hiyləgərlik, kollektiv təsərrüfatlara daxil olmaları isə məkrli niyyət kimi təqdim edilirdi. Məs: Yunis xan Naxçıvanski “ümumiyyətlə təkcə xan olduğu üçün deyil, həm də ruhuna və dünyagörüşünə görə proletar hakimiyyəti və sovet idarəsi üçün yad ünsürdür” [2, s. 18]. Kəndin dirçəlməsində böyük əməyi olan varlı kəndli təsərrüfatlarına hücum dövlət səviyyəsinə qaldırıldı. Həmin müddətdə partiya və hökumətin göstərişinə əsasən kolxozların “yad elementlər”dən təmizlənməsi sahəsində aparılan iş nəticəsində 1932-ci ildə 257 nəfər (1931-ci ildə 37 nəfər) kollektiv təsərrüfatlardan kənarlaşdırıldı.

20-30-cu illərdə Naxçıvanda da qolçomaqların sayı və mövcud mövqələrinin – iqtisadi və ictimai-siyasi mövqələrinin tədqiqi belə deməyə əsas verir ki, onlar mövcud rejimə qarşı mübarizə apararı güclü siyasi qüvvə deyildilər. Respublikada elliklə kollektivləşmə siyasətinə keçidlə əlaqədar 1929-cu ildən başlayaraq qolçomaqların bir sinif kimi ləğvi siyasətinə keçid başlandı və bunun nəticəsində Azərbaycan kəndində sinfi mübarizə daha şiddətləndi [11, s. 109]. Partiya və hökumət tərəfindən qəbul edilmiş çoxsaylı qərarlar, verilmiş fərman və göstərişlər kəndin nisbətən varlı təbəqəsinə qarşı mübarizəni daha gücləndirdi. Həyata keçirilən bu siyasət ölkəmizin digər bölgələri kimi, Naxçıvana da təsirsiz ötürmədi. Azərbaycan SSR XKS-nin 1930-cu il 30 mart tarixli göstərişilə bütün İcraiyyə Komitələrinə və yerli sovetlərə qolçomaqların siyahısını tərtib etmək ixtiyarı verildəndən sonra qolçomaq obyektlərinin uçota alınmasının sovetlərin ixtiyarına verilməsilə [11, s.109] Sovetlər tam səlahiyyətlər əldə etdilər. Naxçıvanda olan “qolçomaq”lara qarşı çox sərt və repressiv tədbirlərə əl atılırdı. Naxçıvan Vilayət Partiya Komitəsinin qərarına əsasən Azərbaycan Ali Məhkəməsinin Naxçıvan şöbəsi tərəfindən 1933-cü il yanvarın 23-də keçirilmiş məhkəməsi Tumaslı, Noraşen, Şahtaxtı, Ələkli, Püsyən kəndlərindən, Şərur və Naxçıvandan gətirilmiş 25 nəfərin işinə baxmış, onlardan 5 nəfəri güllələnmə cəzasına, 11 nəfəri isə qolçomaq kimi müxtəlif cəzalara (əksəriyyəti 10 illik həbsə) məhkum olunmuşdular [13, v. 31]. Qolçomaqlar daha çox kənd təsərrüfatı ver-

gisi verirdi. “Kulak”lığı müəyyən edən amillər o qədər çox idi ki, orta kəndliləri asanlıqla bu siyahıya salmaq olurdu: illik gəliri 300 manatdan artıq olub, ticarətlə məşğul olan, kənd təsərrüfatı alətlərini, maşınları, binaları, dəyirmanları və s. icarəyə verən (qeyd edilənlərdən biri kifayət idi) hər bir kəndli “kulak” siyahısına salınırdı [8]. Naxçıvan MSSR-də müəyyən vaxtlarda xalq məhkəmələri tərəfindən mühakimə edilmiş 38 nəfərin 33-ü “kulak” (qolçomaq) siyahısına salınaraq müxtəlif şəkildə cəzalandırılmışlar. Ümumiyyətlə, muxtar respublikada 1932-ci ilin 18 dekabrınadək 128 qolçomaq məsuliyyətdə cəlb olunaraq bu və ya digər dərəcədə cəzalara məruz qalmışlar. 20-ci illərin sonlarında Naxçıvan MSSR-də “kulak” edilən təsərrüfatların (varlı kəndli təsərrüfatlarının) sayı 3 faiz göstərilə də, hesablamalara görə onların sayı 7 faizi ötürdü.

1931-ci ildə muxtar respublikada 295 “kulak” təsərrüfatı qeydə alınmışdısa (onlardan 45-i Naxçıvan rayonunda, 59-u Ordubad rayonunda, 8-i Culfa rayonunda, 20-si Şahbuz rayonunda, 16-sı Əbrəqunus rayonunda, 147-si Şərur rayonunda), bir ildən sonra – 1932-ci ildə rayonlarda olan bu təsərrüfatların sayı aşağıdakı kimi idi: Naxçıvan rayonunda 58, Ordubad rayonunda 58, Culfa rayonunda 5, Şahbuz rayonunda 14, Əbrəqunus rayonunda 13, Şərur rayonunda 28 təsərrüfat [13, v. 42]. Rəqəmlərdən görüldüyü kimi, Naxçıvan rayonundan başqa muxtar respublikanın digər rayonlarında “kulak” təsərrüfatlarının sayı azalmışdı. 1930-cu ilin avqust ayından başlayaraq “təkcə qolçomaq deyil, ümumiyyətlə, bütün kəndli təsərrüfatının mülkiyyətinin qeydə alınması maliyyə nazirliyinə tapşırıldı, mülkiyyətini qeydə almaqdan imtina edən və dövlət vergisini vaxtında ödəməyən kəndlilərə qarşı inzibati aktlar tətbiq edilməsi zəruri” [8] hesab edildi.

1929-cu ildə respublikada ərzaq kartoçkalari meydana çıxdı. Çörək satışı qadağan edildi, taxılın kütləvi müsadirəsi başlandı. 1930-cu il fevral ayının 20-də qəbul edilmiş “İqtisadi cəhətdən geridə qalmış milli rayonlarda qolçomaqlarla mübarizə və kollektivləşdirilmə tədbirləri haqqında” fərmandan sonra idarəetmədən, aqrar və dini məsələlərdən narazı olanlara və “qolçomaq”lara qarşı repressiya tədbirləri gücləndirildi [15, s. 97]. Təbii ki, heç bir məntiqə sığmayan repressiya prosesi milləti köləliyə, kütləyə çevirmək üçün düşünülmüş surətdə atılmış addım idi. Milli-mənəvi əxlaqi dəyər və sərvəti məhv etməyə hesablanmışdı.

1930-cu il martın 2-də Stalinin “Müvəffəqiyyətdən baş gicəllənməsi” adlı məqaləsinin nəşrindən sonra kollektivləşmənin sonrakı gedişində (sürətində) durğunluq yarandı. Bundan sonra kəndlilərə kolxozlardan çıxmaq və xırda tək (fərdi) təsərrüfatlar yaratmaq üçün icazə verildi. Torpaqların və mal-qaranın kolxozçuların arasında bölüşdürülməsi göstəricilərin və tədarükün aşağı düşməsinə səbəb oldu. Kütləvi repressiyalar kəndlilərin kolxozlardan çıxmasına gətirib çıxarırdı [15, s. 97]. Yəni artıq möhkəmlənən totalitar siyasi rejim sərbəst şəkildə öz hökmlərini yerinə yetirirdi. Kənd təsərrüfatının müxtəlif sahələrinə qoyulan məhdudiyətsiz limitlər də həyata keçirilən bu siyasətin tərkib hissəsi idi.

Kollektivləşdirmə siyasəti Stalin yenidənqurmasının ən faciəli tədbirlərindən biri idi. Burada məqsəd fərdi kəndli təsərrüfatlarını kolxoz və sovxozlarda birləşdirmək, dövlət idarəçiliyinə verməkdən ibarət idi. 1929-cu ilin ikinci yarısından etibarən başlanan bu proses çox ağırlı keçmiş və faciəli nəticələrə gətirib çıxarmışdı. Partiya və dövlətin qərar və qətnamələrində, göstəriş və əsasnamələrində kollektiv təsərrüfatların təşkilinin könüllülük prinsipləri əsasında həyata keçirilməsi vurğulanırdı. Lakin işdə onlar zorakı yolla təşkil edilirdi. Kolxoza üzv olmaq istəməyənlər qolçomaqlığa salınır, həbs edilir, istehsal vasitələrindən məhrum edilir, repressiyaya məruz qalır və sürgün olunurdular. Bu sahədə partiya

və komsomol fəalları, sovet və inzibati aparat işçiləri xüsusi canfəşanlıq göstərmişdilər. Onlar zorakı kollektivləşdirməni kütləvi yarış meydanına çevirmişdilər.

1929-cü ilin dekabrında Stalin qolçomaqların istismarçı meyllərini məhdud etməkdən onları bir sinif kimi ləğv etmək siyasətinə keçirilədiyini elan etdi. Qolçomaqlar üç kateqoriyaya bölündülər. Birinci kateqoriyaya “əksinqilabi fəaliyyətə” məşğul olanlar, ikinci kateqoriyaya sovet rejiminə fəal müqavimət göstərməyənlər, lakin “əksinqilaba kömək edənlər” daxil idilər. Bu iki qrupa daxil olan qolçomaqlar həbs olunub güllələnilir və ya Sibir və Qazaxıstanın insan yaşamayan yerlərinə sürgün olunur, mülkləri müsadirə edilirdi. Üçüncü kateqoriyaya daxil olan qolçomaqlar vilayət daxilində bir yerdən digər yere, əsasən becərilməyən torpaq yerlərinə köçürülürdülər.

Stalinizmin əsas məqsədi sovet sistemini nə yolla olursa olsun, qoruyub saxlamaqdan ibarət idi. Məsələn, həmişə ermənilərin tərəfində olan Stalin bizim torpaqlarımızla bağlı “mübahisəli ərazi” probleminə danışıqda demişdi ki, əgər bilmək istəyirsinizsə ki, Zəngəzur və Naxçıvan kimə məxsus olmalıdır, onları Ermənistanın indiki hökumətinə vermək olmaz, sovet hökuməti olanda vermək olar.

S.M.Kirovun dəfnindən bir neçə gün keçməmiş Mərkəzi Komitənin qərarı ilə digər bölgələrdə olduğu kimi, Naxçıvanda da fəvqəladə üçlüklər yaradıldı. Naxçıvanda sədri İbrahim Tağıyev, üzvləri 41-ci Naxçıvan sərhəd dəstəsinin rəisi Nikişev və Azərbaycan Dövlət Siyasi İdarəsinin Naxçıvan Vilayət şöbəsinin rəisi Yaqubov təyin edilən Fəvqəladə Üçlük yaradıldı.

Azərbaycanda qanlı aksiyaları həyata keçirən Xalq Daxili İşlər Komissarlığı (XDİK) əməkdaşlarının əksəriyyəti erməni millətinə mənsub idi. Xalq arasında NKVD kimi tanınan Xalq Daxili İşlər Komissarlığının rayon şöbələrinin də əksəriyyətinə ermənilər rəhbərlik edirdilər. Naxçıvan MR-da Baqdasarov, İonesyan, Yevdiyan, Ağacanov Vartan və başqalarını buna misal göstərmək olar. Bu illərdə bölgədə yaşayan ermənilər özlərini “tarixi düşmənçilik” prinsiplərini əsas tutaraq, xüsusi canfəşanlıqla çalışaraq Naxçıvanda keçirilən repressiv tədbirlərə bilavasitə yardımçı olurdular.

Bolşeviklər kollektiv təsərrüfatları genişləndirmək siyasətini o qədər kəskin qoymuşdular ki, hətta həbsxanalarda, islah əmək düşərgələrində belə emalatxanaların, artellərin yaradılması göstərişi verilmişdi. Həmin göstərişlə Naxçıvan diyarındakı islah evlərində 2 artel (biri pambıqçılığı inkişaf etdirmək məqsədilə, digəri duz karxanasında) yaradılmışdı [12, s. 377-378]. Bölgənin müxtəlif yerlərində minlərlə ortabab kəndlilər də qolçomaqlığa salınmışdılar. Bəzi rayonlarda kolxoza girməkdən imtina etdiyinə görə ortabab kəndlilərin 40-43%-i qolçomaq əlaltısı kimi mühakimə olunmuş və onların əksəriyyəti repressiyaya məruz qalmışdır. 1930-1931-ci illərdə saysız miqdarda insanları əhatə edən minlərlə ailə xüsusi yaşayış yerlərinə sürgün edilmişdi.

Doğrudanmı repressiya dalğası Kirovun ölümü ilə başladı? Şübhəsiz ki, ondan da əvvəl var idi. 20-ci illərdə başlayan repressiyalar lokal repressiyalar idi. Bu repressiyalar sırf siyasi xarakter daşıyırdı. 30-cu illərdə isə repressiyalar kütləviləşdi. Həmin repressiyaların xarakteri, tərkibi də dəyişdi və cəmiyyətin bütün təbəqələri bu repressiyalara məruz qaldılar. Şübhəsiz ki, belə bir vəziyyət Naxçıvandan da yan keçmədi.

Sovet siyasətində bu “yuxarıdan inqilab” kimi qiymətləndirilmişdi. Bu siyasət nəticəsində təhlükəli hesab olunan qolçomaqlar güllələnilir, uşaqlardan tutmuş qadına və qocaya kimi bütün ailə üzvləri sürgün edilirdi. Minlərlə adamlar soyuq və yöndəmsiz vaqonlarda Urala, Sibirə, Qazaxıstanın şaxtılı ərazilərinə göndərilmişdilər. Onlardan ən “qatı düşmən” sayılanlar

isə konslagerlərə atılırdılar. 30-cu illərin ortaları üçün Naxçıvan MSSR-də kəndli təsərrüfatlarının xeyli hissəsi zorakı yolla kollektivləşdirilmişdi. 1937-ci ildə kolxozlar kəndli həyatının böyük əksəriyyətini birləşdirmişdi.

Kollektivləşdirmə ölkənin kənd təsərrüfatını ağır vəziyyətə salmışdı. 1932-1933-cü illərdə bir sıra iri rayonları, o cümlədən Naxçıvan MSSR-i bürüyən aclıq nəticəsində xeyli adam ölmüşdü. Kollektivləşdirmə kəndlilərin maddi marağını öldürürdü. Onlar əslində tarixən bağlı olduqları torpaqdan məhrum olunurdular. Fərdi kəndlini kolxozçu kəndli əvəz etmişdi. Kollektivləşdirmə kəndlini cəmiyyətin ən hüquqsuz sosial hissəsinə çevirmişdi. SSRİ-də 1932-ci ilin sonlarından etibarən həyata keçirilən pasportlaşma sistemi, bəzi bölgələr müstəsna (əsasən sərhəd rayonları) olmaqla, kəndlilərə tətbiq edilməmişdi. Pasportu və ya şəxsiyyətini müəyyən edən sənəd olmayan kəndli doğulduğu və yaşadığı yerdən kənara çıxma bilmirdi. Bu bir növ keçmiş çarizmin təhkimçilik ənənələrini yeni şəraitdə davam etdirmək idi.

Beləliklə, 1930-cu illərin əvvəllərindən başlayaraq kənd təsərrüfatının mərkəzləşdirilmiş kolxozlarda – kollektiv təsərrüfatlarda birləşdirilməsi, yəni təsərrüfatların məcburi və zorakı kollektivləşdirilməsi aparılırdı. Kolxozlar üçün dövlətə veriləcək böyük miqdarda kənd təsərrüfatı məhsulları planı qoyulurdu. Məhz bu planlar 1932-1933-cü illərdə baş vermiş kütləvi aclığa gətirib çıxarmışdı. 30-cu illərdə Naxçıvanda baş vermiş repressiyalar, hər şeydən əvvəl, rejimin, sistemin mahiyyətindən irəli gəlirdi. Rejimin mahiyyəti ondan ibarət idi ki, sosializm tam və qəti qələbə çalmalı idi. Tarixdən də məlumdur ki, sosializmin tam və qəti qələbəsi repressiyadan sonra müəyyənləşdi. Əslində bu repressiyalar sonralar da davam edəcəkdi. Amma İkinci Dünya müharibəsinin başlanması bunun qarşısını aldı.

ƏDƏBİYYAT

1. Baykara H. Azərbaycan istiqlal mübarizəsi tarixi. Bakı: Azərneşr, 1972, 276 s.
2. Bayramova R. Azərbaycan rəhbərliyində ixtilaf və daxili siyasi çəkişmələr (1920-1925-ci illər). Bakı: Elm, 2007, 196 s.
3. Bünyadov Z. Qırmızı terror. Bakı: Azərneşr, 1993, 331 s.
4. Cəfərov C. Azərbaycan kəndində inzibati-amirlik sisteminin formalaşması // Journal of Qafqaz University, № 26, 2009, s. 2-9.
5. Cəfərov F. Naxçıvan polisi repressiya illərində (1930-1940-cı illər). Tarix və onun problemləri, Bakı-2007, № 4, s. 126-129.
6. Əliyev H.Ə. Azərbaycan XXI əsrin və üçüncü minilliyin ayrcında. Bakı, 2001, 55 s.
7. Heydər Əliyev və Bakı Dövlət Universiteti. Bakı: BDU, 1997, 136 s.
8. Həsənov C. Kollektivləşmə və tarixi həqiqət. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəz. 14 iyul 1989, № 28 (2371).
9. Hüseynbəyli N. Naxçıvanda repressiyalar və onun nəticələri / Tarix və onun problemləri, Bakı, 2003, № 2, 99-101.
10. Qaffarov T., Məmmədov İ, Məmmədov X. və b. Azərbaycan tarixi. Bakı: Çarşıoğlu, 2003, 376 s.
11. Məmmədov N. Hakimiyyət orqanlarının qolçomaqlara qarşı "düşmənçilik" siyasəti (XX əsrin 20-30-cu illəri) // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası, 2010, № 3, s. 107-113.
12. Naxçıvan tarixi: 3 cildə, II c., Naxçıvan: Əcəmi NPB, 2014, s. 412-423.

13. Naxçıvan Muxtar Respublikası Mərkəzi Dövlət Arxivı: f. 221, siy. 1, sax. vah. 31.
14. ЦК РКП(б)-ВКП (б) и нац.вопрос. Кн.1, 1918-1933 гг. Москва: РОССИЭН, 2005, 674 с.
15. Алиева С. Сталинский репрессий в Азербайджанской ССР// XX əsrdə türk-müsəlman xalqlara qarşı soyqırımını IV beynəlxalq elmi konfransın materialları (22-27 aprel 2017-ci il, Azərbaycan Respublikası, Lənkəran şəhəri), s. 95-107.
16. edebiyatqazeti.az/news/muzakire/1248-repressiya-gizlin-ve-gerçekler-ile
17. <http://www.moderator.az/news/239974.html>

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: yasarrahimov@yahoo.com.tr

Yashar Rahimov

THE REPRESSIONS IN NAKHCHIVAN IN COLLECTIVIZATION YEARS

The paper deals with repressions in Nakhchivan during the collectivization period. At the end of the 20th and in the beginning of 30th years of the last century the peasants and illegal gangs had passed hard and honorable fight way, they had not submitted to followed a policy and had fought against forced collectivization and collective-farm movement, had shown resistance to the government in Nakhchivan. During the Union government it had been forbidden to say a pleasant word about these brave patriots, it had begun to be forgotten their well-wisher and brave deeds. It must value as a struggle for real freedom and independence against colonialism and collective-farm policy, which had begun these discontents and revolts anti-government in Nakhchivan.

Hundreds of innocent people were victims of repression in the 20-30s of the last century in Nakhchivan. During those repressions, Russian and Armenian interrogator shot and deported the local residents.

Keywords: repression, innocent people, the national leader, Nakhchivan, the 20-30th years, collectivization, peasant.

Яшар Рагимов

РЕПРЕССИИ В НАХЧЫВАНЕ В ГОДЫ КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ

Статья посвящена репрессиям в Нахчыване в период коллективизации. В конце 20-х годов и в начале 30-х годов прошлого столетия в Нахчыване начался мощный протест сельских жителей против начавшейся насильственной коллективизации. Недовольные насильственной коллективизацией сельские жители, а также сформированные в результате этого недовольства банды начали вести достойную борьбу за свои права. Во времена Союзного правительства было запрещено вспоминать тех, кто своей мужественной борьбой защищал права и свободы сельских тружеников. И поэтому эти патриоты своей родины, их доблестные поступки и дела были преданы забвению.

Сотни невинных людей в Нахчыване стали жертвами репрессий в 20-30-х годах прошлого века. Во время этих репрессий российские и армянские следователи расстреливали и депортировали местных жителей.

Ключевые слова: репрессия, невинные люди, национальный лидер, Нахчыван, 20-30-е годы, коллективизация, крестьянин.

(Akademik İsmayıl Hacıyev tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İkkin variant 13.06.2019

Son variant 10.09.2019